

A portrait of Arja Saijonmaa, an elderly woman with short, wavy brown hair, smiling warmly at the camera. She is wearing a light blue collared shirt. The background is a solid light blue.

Arja Saijonmaa

Laulu
vapaudelle
muistelmani

WSOY

Arja Saijonmaa

**Laulu
vapaudelle**

muistelmani

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

LAINAUKSET

S. 119 *Silja Line Blues*, san. Tove Jansson, suom. Pentti Saaritsa

S. 238 *Yhteinen taivas ja maa*, san. Hector

Ensimmäinen painos

Perustuu ruotsinkieliseen alkuteokseen

Arja – En sång om frihet

Suomentanut Sirpa Hietanen

Suomenkielinen laitos © Arja Saijonmaa, Sirpa Hietanen ja WSOY 2025

Kuvatoimitus Anni Savolainen

Werner Söderström Osakeyhtiö

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

ISBN 978-951-0-51707-9

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:

tuotevastuu@wsoy.fi

Etäisyys on paras opettaja.

Sisällys

Alkusanat	15
Lapsuus ja nuoruus	17
Ensiaskleet Mikkelissä	17
Isäni isän haamu.....	23
Musiikin lumous	29
Kun kaikki muuttui	31
Seikkailu Yhdysvalloissa	37
Ylioppilasteatterin näyttämöllä	43
»Kovempaa, perkele!«	43
Yhteiskunnallista teatteria.....	48
Säveltäjä Mikis Theodorakis.....	54
Jörn ja Armi.....	58
Maailmalle.....	63
Hyvästit pianonsoitolle	63
Vääräoppinen	72
Ruotsi kutsuu	76
Kulttuurikiistoista kansankiertueelle.....	87
»Gracias a la vida«	95
Kohti omaa identiteettiä – Tukholman kirjailijaseminaari ...	103

Arja-kuume Hamburger Börsissä.....	108
Miten salakuljetin suomalaisen tangon Ruotsiin	113
Jaakko Salo haki kotiin laulamaan tangot	122
Broadwayn valloitus.....	124
Berliini, muuri ja taiteen voima.....	132
Kaksi eri Berliiniä	145
Norja kutsuu.....	150
Satujen Islanti.....	153
Uusia näytelmiä Vivican kanssa.....	156
Taiteen ja musiikin voima	163
Ydinaseita vastaan.....	163
Roger Moore Norjassa	166
Isän kanssa Egyptissä.....	169
Olof Palmen hautajaiset	172
Levottomuuden aika, mi nueva inquietud	181
Näin syntyi »Ystävän laulu»	188
Högt över havet.....	190
Perestroika	196
Ensimmäinen Melodifestivalen	199
Hyvän tahdon lähettiläänä Afrikassa	201
Zarah Leander ja minä.....	208
YK-matkat alkavat	223
Keski-Amerikan kriisit.....	223
Paluu Ruotsiin.....	236
Guatemalan pakolaiskonferenssi.....	238
Taiteilijat apartheidia vastaan.....	242
Onnellisia loppuja.....	249
Demokratia voittaa Chilessä.....	249
Opinnot päätökseen.....	260

Mikis & Arja – kohtaamme taas	265
Oma katarsikseni	268
Oslon rauhangaala	273
Taiteilijat ilman rajoja	273
Oslosta rauhan kaupunki	276
Norja ja sauna	291
New age	291
Idea saunakirjasta syntyy	295
Matkalla omaan identiteettiin	302
Salamarakastuminen	307
Saunakirja ilmestyy Norjassa	310
Eurooppalainen aktiivisuus	323
Haluan elää Euroopassa	323
»Finnjärkeiden» jälkikasvu Norrköpingissä	326
Kiertue Carl Bildtin kanssa	328
Lofootit ja Gorbatsšov	330
YK teki historiaa Kofi Annanin johdolla	334
Millennium, Pariisi ja Geneve	338
Santorinin avain ja Suomen EU:n puheenjohtajuus	341
Lähtölaskenta digitaaliaikaan	342
Uusia tuulia uudella vuosituhannella	345
Carpe diem – Assisi unplugged	345
»Ota se haastavampi biisi»	350
<i>Let's Dance</i> ja kuolemannosto	353
Symin taikaa Kreikassa	358
Neljä vuodenaikaani	359
Salainen rantani	362
Lopuksi: Laulu vapaudesta	375

Diskografia	377
Palkinnot ja arvomerkit	394
Kirjat	395
Kuvalähteet	396
Hakemisto.....	397

Alkusanat

Elämäkerran kirjoittaminen tuntui siltä kuin ryömisin takaperin takaisin omaan elämäni, jonnekin, minkä edestä olen elänyt ja taistellut monta vuotta. Tarinasta tuli huima seikkailu ja löytöretki. Yksi elämisen kokemus voidaan kirjoittaa niin monella tavalla, ikään kuin ihmisellä olisi monta elämää.

Ja niinhän niitä onkin. Tässä tulee niistä yksi, jonka kirjoitin öisin covidin vaikeammissa Pohjolassa, yksin työpöydän ääressä lukemattomien päiväkirjojen sekasotkussa yksityiskohtien taikametsässä poimimassa aarteita, joita olin unohtamassa ja osin jo unohtanut. Mutta se oli huikea seikkailu, hauskakin. Hirtehin. Onneksi osaan nauraa itselleni, sitä jaloa taitoa olen viljellyt niin kauan kuin muistan.

Sanan ja melodian salainen yhteys tuli kohdallani konkreettiseksi, kun tapasin Mikis Theodorakis ja lähdin musiikilliselle matkalleni kaatamaan diktatuureja. Sain kokea laulun voiman käytännössä, oikeassa elämässä, kriisitilanteissa, joskus aika raa'assakin todellisuudessa.

Sana ja musiikki kasvoivat yhteen siinä missä itsekkin kasvoin ja kehityin. Musiikista ja lyriikasta tuli elämässäni kuin lyhty, joka ohjasi ja valaisi tietäni ihmisyyden pystymetsässä. Sieltä piti osata oppia poimimaan juuri ne oikeat sanat, jotka loistavat kirkkaimmin soissa, ryteiköissä ja metsän uumenissa, kun niihin liitetään se oikea melodia.

Sieltä löytyivät myös ne laulut, jotka kertovat ihmisen kaipuusta vapauteen, oikeudenmukaisuuteen ja ihmisarvoiseen elämään. Sanat, joita niin monet uskomattomat runoilijat ovat aikojen kuluessa käyttäneet ja käyttävät, pukevat uusiksi ja koristelevat mitä moninaisimmin kielikuvin. Se on runon ja musiikin sonaattia ja fuugaa. Laulusta tuli oman elämäni sonaatti ja fuuga, punainen lanka.

Siellä se on kirjassa, se punainen lankakin.

Lapsuus ja nuoruus

Ensiaskeleet Mikkelissä

Äitini Enni ja isäni Ilmo menivät naimisiin sodan aikana eräänä viikonloppuna, kun isällä oli vapaata palveluksesta. Hääkuvassa isä on sotilaspuvussaan. Äidin hiukset on rullattu sivuilta ylös, ja hän näyttää Greta Garbolta. He ovat niin kauniita ja niin rakastuneita, aivan kuin jostakin romanttisesta Hollywood-elokuvasta. Vajaan vuoden kuluttua he saivat ensimmäisen lapsensa. Pieni poika sai hätäkasteessa nimen Ilkka. Hän oli niin kutsuttu sininen lapsi, sillä hänellä oli paha sydänvika ja hän kuoli pian. Aiheesta ei koskaan puhuttu kotona.

Olin jo aika iso kun sain tietää, että minulla oli ollut isovelji, joka ehti elää vain vuorokauden. Aloin kuvitella, millainen vuotta vanhempi isovelji olisi ollut ja surin, että se mahdollisuus oli mennyt hukkaan. Voi Ilkka, olisitpa ollut tukenani.

Minä synnyin melkein täsmälleen vuotta myöhemmin joulukuussa 1944. Tunnelma oli jännittynyt. Tunsin jo äidin vatsassa olevani tervetullut tähän maailmaan. Minulla oli kiire jo silloin, takseja ei ollut, mutta isä sai kiinni poliisin, joka pisti sireenit soimaan. Olin syntymä poliiisiautoon – odotettuna rauhan lapsena ja toivontuojana Suomen pitkien sotavuosien jälkeen. Toinen maailmansota riehui yhä maailmalla. Kaksi vuotta myöhemmin syntyi pikkusiskoni, joka sai nimen Leena.

Kun sota loppui ja Suomi pysyi itsenäisenä, oli vanhempieni sukupolvella kiire saada ote elämästä. Isäni valitsi hammaslääkärin ammatin eikä pitkää koulutusta lääkäriksi. Hänelläkin oli kiire päästä vauhtiin. Musiikki oli aina kuulunut hänen elämäänsä. Opiskeluaikanaan isä soitti rumpua ja pianolla jazzia, mutta sello oli hänen pääinstrumenttinsa. Hän rakasti Chaplinia ja hänellä oli tämän mestarin kaikki lyhytfilmit. Kun me lapset emme leikineet pihalla, me saimme olla hänen elokuvateatteriksi muutetussa odotushuoneessaan. Siellä katsoimme Chaplinin elokuvia kerta toisensa jälkeen ja nauroimme. Isä oli itse pakahtua riemuunsa.

Isä soitti pianolla taitavasti erityisesti ragtimea ja ikivihreitä. Meillä oli kotona kasoittain ikivihreiden nuotteja. Olen säästänyt ne ja nykyään, kun nuottikauppoja ei enää ole, ne ovat todellisia harvinaisuuksia. Isä osti minulle ensimmäisen ep-levyni, Bill Haleyn *Rock around the clock*. Seuraava levy oli Dave Brubeckin *Take five*. Isä ruokki musikaalisuuttani, ja klassisen musiikin lisäksi hän avasi oven kaikenlaisen muunkin musiikin rajattomaan maailmaan. Äiti soitti pianoa ja kuului Mikkelin rouvien ompeluseuraan, joten kotonamme oli usein vieraita, joiden kanssa vietettiin pitkiä iltapäiväkahveja. Äiti säesti aina Mikkelissä vierailevia suuria taiteilijoita ja laulajia, jotka tulivat meille kotiin harjoittelemaan, ja sitten taas juotiin iltapäiväkahveja ja syötiin leivoksia. Kuuntelin heidän harjoitteluaan pikkusiskon kanssa salaa flyygelin alla. Me hursailimme eli pukeuduimme äidin iltapukuihin. Seurana olivat välillä naapurista Pylkkästen lapset, joiden kanssa leikimme haaremia.

Äiti säesti myös Palokunnantalolla Mikkelin teatterin orkesterimontussa operetteja ja musikaaleja, kuten *Viulunsoittaja katolla*, jota pääsin katsomaan äidin vieressä montussa. Näin vain jalvoja. Äiti oli kaunis, lämmin ja rakasti meitä ihan hirveästi. Äiti halusi nuorena voimistelunopettajaksi ja oli innokkaasti mukana

naisvoimistelussa, joka oli uusi ja muodikas laji 1930-luvulla, naisvoimaa itsenäisille naisille. Synnynnäinen sydänvika muutti äidin unelmat voimistelunopettajan urasta. Ja sota. Ja rakastuminen isään. Kun me lapset tulimme maailmaan, äidistä tuli perheenäiti ja kotirouva, mutta muutaman vuoden päästä hän suoritti Sibelius-Akatemiassa pianonsoiton opettajan tutkinnon.

Lapsuuteni oli rakkaudentäyteinen ja huoleton. Olin iloinen, pirteä kuin peipponen ja suhtauduin uteliaasti kaikkeen. Rakastin elämää ehdoitta, kuten teen vieläkin.

Vanhempieni mielestä olin jopa liian pirteä ja utelias. Kerran karkasin kotipihasta pienten nukenvaunujeni kanssa kaupungin tohinaan, ja vanhempani löysivät minut lopulta satamasta. Sen jälkeen äiti sitoi minut kiinni koiran juoksulankaan. Se viritettiin kahden koivun väliin, niin että saatoin juoksennella koko pihalla.

Maaailmaani kuuluivat äiti, isä ja pikkusiskoni Leena. Perheessämme oli aina koiria ja valtavasti villikissoja, joita löysimme pikkusiskon kanssa kotipihastamme Vuorikatu 5:ssä. Joskus kissat olivat tiineitä. Me veimme eräänkin tulevan kissaäidin kotiin ja teimme sille pesän äidin antamaan isän vanhaan hattuun, jonka jätimme haalean keittolevyn lämpöön. Pikkuhiljaa kissaemon tuli aika synnyttää ja ensimmäinen pentu putkahti maailmaan. Sitten tarvitsi vain vetää hännästä, niin koko pesue syntyi, yksi poikanen kerrallaan. Isosiskona minulla oli tärkeä tehtävä olla kissaemon apuna.

Ensimmäinen koiramme Jeri oli valkoinen terrieri. Siitä tuli vihainen ja se kävi kiinni ihmisten sääriin. Niin koiran matka valitettavasti päättyi koirien taivaaseen. Seuraavasta koirasta, Dollybokserista, tuli meille hyvin rakas, sillä olimme kasvaneet vähän ja opimme leikkimään sen kanssa. Ei ihme, että sisarestani Leenasta tuli eläinlääkäri.

Lapsuusmaailmani kartta oli seuraavanlainen: Tärkein oli kotipiha, jossa oli paljon muita lapsia. Heidän kanssaan leikimme

villejä leikkejä. Milloin kiivettiin katolle, milloin tehtiin muuta hurjaa. Iltapäivisin, kun isäni hammaslääkärivastaanotto oli päätynyt, hänellä oli tapana ilmestyä ikkunaan irvistelemään piippua polttaen ruskeassa samettitakissa, jossa oli kullanväriseillä nyörillä koristellut napinlävet. Me lapset olimme tikahtua nauruun.

Seuraavaksi tärkein oli valkoinen kotitalomme ja sen jälkeen Korpijärven huvila, jonne muutimme aina kesäksi. Sieltä teimme retkiä esimerkiksi Helsingin serkkujen kesäpaikkaan Vuohinieemeen, jonka isäni vanhin sisko Marja-täti oli perinyt ja jossa minäkin olin aivan pienenä asunut. Siellä leikin serkkujen kanssa autoilla ja juoksimme kilpaa heidän urheilukentällään. Marja-tätimme oli pianisti ja usein ulkomailla säestämässä Hilja Jalkasen naisvoimistelijoiden olympiajoukkuetta. Hän toi tuliaisiksi suklaata, värikkäitä huiveja ja laukkuja. Helsingin serkut olivat myös usein meillä Korpijärvellä. Rakensimme lauttoja, uimme ja pelasimme pasianssia. Kävimme äidin vanhempien mummin ja ukin kotona Mikkelissä ja heidän Saimaalla sijaitsevassa Salosaassa, jossa olin myös asunut vauvana.

Matkustimme kesäisin Ruotsissa ja Norjassa ja paljon muual-
lakin. Kävimme kerran kesässä Helsingissä ja näimme muiden
muassa ruotsalaisen laulajan Zarah Leanderin, joka vieraili Pea-
cock-teatterissa jokavuotisella jäähyväiskiärtueella aina heinä-
kuun 21. päivän tienoilla, kun rapukausi alkoi. Kesään kuului
myös baletin kesäkiärtue, joka esitti Mikkelin palokuntatalolla
Joutsenlammen.

Ensimmäinen kouluni oli iso vaaleanruskea kolmikerroksinen
kivitalo. Se sijaitsi mäen päällä lähellä kotiamme. Koulu oli ollut
sotien aikana marsalkka Mannerheimin päämajana. Meidän
luokkamme oli ensimmäisen kerroksen kulmahuoneessa, jota
kutsuttiin karttahuoneeksi. Kuulin myöhemmin, että se oli ollut
marsalkka Mannerheimin karttahuone, jossa hän oli suunnitellut
sodankäyntiä. Koulun vieressä oli pommisuoja, suuri vuori, jonka

sisään johti kaksi hiilenmustaa aukkoa. Ne pelottivat minua niin kovasti, että kuljin aina kadun toista puolta.

Äitini vanhemmat Amanda ja Aatu Toivakka asuivat Mikkelissä osoitteessa Maaherrankatu 7, missä asuimme jonkin aikaa sodan jälkeen.

Mummi ja ukki kuuluivat itsestään selvästi lapsuuteeni. Heidän turvalliset ja levolliset hahmonsensa ovat syöpyneet lujasti minuun. Kerran olin sulkeutunut vessaan ja piirrellyt siellä seinät täyteen mustalla kynällä. Sitä hirveyttä minun ei olisi pitänyt tehdä. Esitin niin kuin minulla ei olisi ollut aavistustakaan syyllisestä, mutta lopulta minun oli tunnustettava hairahdukseni mummillemme.

Mummilan jouluaatot olivat juhlallisia iltoja, joissa olivat mukana myös äidin sisko Anja sekä hänen kaksi veljeään Matti ja Erkki perheineen. Äiti oli perheen esikoinen. Joulutunnelma syntyi jo pelkästä kävelymatkasta isovanhempien luo Kirkkopuiston lumivalkoisena säkenöivän koivukäytävän kautta kahdenkymmenenviiden asteen pakkasessa – puhumattakaan kaikkien joulupöydän herkkujen tuoksuista, lipeäkalasta, joulukinkusta ja riisipuurosta manteleineen. Joka jouluaatto minua ahdisti, kun minun tunnontarkkana piti kertoa koko suvun ja joulupukin edessä, olinko ollut kiltti. Roikuin mummin helmoissa ja häiritsin häntä kysymällä, voisinko valehtelematta sanoa niin.

Amanda-mummi oli tyypillinen lämmin savolaismummo. Hän oli Mikkelissä aina läsnä ja huolehti meistä aina kun tarvittiin. Hän oli äidilleni hyvin tärkeä ja äiti kävi hänen luonaan joka päivä. Mummi eli korkeaan ikään.

Eräänä päivänä, kun mummi oli jo vanha, törmäsin häneen kadulla tullessani koulusta. Hän pysähtyi keskelle jalkakäytävää, otti minua kädestä ja sanoi:

»Arja pieni, olen niin yksin, kunpa tietäisit, miten yksin olen.» Sitten hän itki hetken ja jatkoi surullisena matkaansa. Sain

Sain aavistuksen jostakin kauheasta, mutta en koskaan kertonut kohtaamisesta kenellekään. Jätin vaistomaisesti tapaamisemme mummin ja minun salaisuudeksi. Jälkeenpäin mietin monta kertaa, mitä hän oli sanonut ja mistä se johtui.

Erityisen lämpimästi muistan ukkiani Aatu Toivakkaa, Aatu-ukkia. Hän oli esikuvani. Toivakka on vanha kauppiassuku ja ukkini oli varsinainen ahkeruuden, nöyryyden ja yritteliäisyyden henkilöitymä.

Aatu Toivakka oli itseoppinut mies. Hänen tiensä vei köyhistä oloista ja syrjäisestä Toivakan kylästä yhdeksi Mikkelin kaupungin kunnioitetuimmista patriarkoista. Aatu-ukista tuli kaupungin suurimman ja menestyneimmän elintarvikemyymäläketjun omistaja, ja hän pääsi kaupungin johtoon.

Äitini nuorin veli Matti otti sittemmin hoitaakseen liiketoiminnan, ja hänen johdolla perheyrittys siirtyi nykyaikaan. Vähitellen siitä tuli Mikkelin ensimmäinen ja suurin tavaratalo Maksimatti. Matti-eno oli iloinen veikko, taitava ja kunnianhimoinen. Hänestä tuli kauppaneuvos ja Keskon hallintoneuvoston puheenjohtaja.

Radikalismini aiheutti pahat riidat Matin kanssa. Ylioppilasteatterin aktiiviaikoinani hän kirjoitti minulle uhkauskirjeitä, joita välillä suorastaan tulvi postiluukusta. Jälkeenpäin selvitimme asiamme moneen kertaan. Uskon hänen loppujen lopuksi pitäneen minusta. Sittemmin kävin laulamassa A. Toivakka Oy:n juhlatilaisuuksissa. Kun kerran esiinnyin Mikkelin uudessa konserttitalossa Mikaelissa, vanha Matti-enoni nousi keppiinsä nojaten lavalle ja ojensi minulle suuren ruusukimpun. Se oli unohtumaton tunnustus. Matilla oli tapana puuttua asioihin, hän »välitti», aivan niin kuin äitikin. Siksi pidinkin hänestä erityisesti ja hän oli lempienoni. Nykyään serkkuni jatkavat Mikkelin liike-elämän kehittämistä.

Aatu-ukista kaikki kuitenkin alkoi. Hän lähti kotoa yksitoistavuotiaana, pakkasi reppunsa ja suuntasi yksin suureen maailmaan.

Mikkeliin tultuaan hän sai työtä juoksupoikana ja saattoi vähitellen perustaa oman siirtomaatavarakaupan. Sitten hän hankki toisen, ja sitten vielä yhden, kaikkiaan 32. Ukki oli valoisa, aina hymyilevä ja niin vaatimaton. Maailman kiltein ukki.

Nuoruudessaan ukki soitti kannelta, Kalevan kansan ikivanhaa kielisoitinta. Lähtiessään kosimaan mummia hän otti kanteleen mukaansa ja ajatteli varmaan tekevänsä soitollaan hyvän vaikutuksen neitoon. Amanda-mummipa heitti kanteleen seinään ja ajoi koko miehen ulos. Hän otti ukin takaisin, mutta kantele sai jäädä. Miten julmia me naiset voimme olla! Olisi ollut hauskaa kuunnella ukin soittoa.

Sopuisan elämänsä päätteeksi ukki sai kokea rauhallisen kuoleman. Hän vain nukahti pois. Hänessä oli vain yksi virhe, sikäli kun työn teon arvostamista yli kaiken voisi nyt meidän aikanamme pitää virheenä. Uskon hänen olleen onnellinen ihminen. Hän ei koskaan pitänyt melua itsestään, ahkeroi vain.

Ukki opetti minulle, ettei saunan jälkeen pidä koskaan käyttää pyyhettä. Anna tuulen kuivata ihosi, hän sanoi kauniisti.

Isäni isän haamu

Isäni vanhemmat Anna ja Petter olivat minulle arvoitus. Heistä ei sen kummemmin puhuttu. Sain isältäni ylioppilaslahjaksi kauniin nahkakantisen kansion, johon oli kirjailtu »Arjalle», 30.5.1964. Sisällä otsakkeena luki: »Arjan isoisän puhe keväällä 1931 valkolakkinsa saaneille ylioppilaille.» Kirje oli ylevä ylistyslaulu työn kunniaksi. »Onhan se kultainen lyyry, henkisen viljelyksen vertauskuva, joka nyt koristaa otsaanne, pitkien ponnistusten ja vakavan työn kauan uneksittu palkinto. Kun elämä on parasta ollut, on se täynnä vaivaa ja työtä ollut.» Isoisää ei ollut enää olemassa, hän oli haamu, mutta tuo haamu oli sitäkin enemmän läsnä lapsuudessani.

Isoisäni Petter August Sahlstén tuli suomenruotsalaisesta perheestä Helsingistä ja oli nuorsuomalainen porvarillinen edistysmielinen periaatteen mies. Petter oli suomalainen kansallisromantikko, joka 1900-luvun vaihteessa monen muun aikalaisensa kanssa vaelsi kohti Karjalaa, suomalaisuuden symbolia. Petter rakastui matkan varrella Mikkeliissä nuoreen piirustuksenopettajaan Anna Hammariin, meni tämän kanssa naimisiin ja perusti perheen Mikkeliin.

Petter August oli pitkäaikaisin Mikkelin poikalyseon latinan, klassisen kreikan ja ruotsin kielen lehtori ja toimi myös lyseon rehtorina. Anna ja Petter olivat molemmat yhteiskunnallisesti aktiivisia fennomaaneja, jotka rakensivat suomenkielistä kansakuntaa. He saivat viisi lasta, joiden sukunimi suomennettiin Saijonmaaksi. Minulta on usein kysytty, mitä nimi tarkoittaa. Ei mitään, olen sanonut, paitsi että sanan 'maa' tarkoituksen olen selittänyt ulkomaalaisille.

Vastauksen löysin sattumalta kun olin tekemässä saunakirjaani Norjaan ja etsin saunamyyttejä Kalevalasta. Käsiini osui vanha suomen kielen sanakirja, josta silmiini osui sana 'saijo', mikä tarkoitti pientä saareketta suossa! Oliko se tietoinen symboli fennomaanille? Saareke, mätäs suossa kahden suurvallan Ruotsin ja Venäjän välillä. Halleluja ja heureka!

Isoäitini Anna Sahlstén oli Mikkelin Tyttölyseon piirustuksen, musiikin ja voimistelun lehtori. Hän oli myös kirjailija ja kirjoitti nuorisonäytelmiä, ohjasi niitä itse sekä perusti Mikkeliin Sotilas-kodin, josta tuli valtakunnallinen instituutio. Minä en tavannut isäni vanhempia koskaan. He olivat jo kuolleet, kun isäni meni äidin kanssa naimisiin. Isoäitini Anna opetti äitiäni tyttölyseossa, mutta ei ehtinyt kokea että Enni-oppilaasta ja hänen pojastaan Ilmosta tuli pari. Olisi ollut ihanaa saada tutustua kahteen niin voimakkaaseen vaikuttajaan, aktivistiin, sen aikaiseen sivistyneistöön, joka rakensi tulevaa suomenkielistä kansakuntaa.

Heistä ei juuri koskaan puhuttu kotona. Ainoastaan yksi muotokuva tiukkailmeisestä miehestä valkoiset liperit kaulassa muiden maalausten joukossa tuijotti ankarasti salimme seinällä Vuorikatu 5:ssä. Isoisäsi, sanottiin. Pienenä luulin häntä papiksi. Vasta kun perin tämän muotokuvan, rupesin ottamaan selvää, kuka tuo mystinen tiukkapipoinen tyyppi oikein on. Muotokuva on kopio Mikkelin kaupungintalon valtuuston seinältä ja roikkuu nyt kesähuvilan seinällä.

Sain selville, että Petter August oli Mikkelin kaupungin pitkäaikainen valtuuston puheenjohtaja vuosina 1906–1924 ja luotsasi sekä koulunsa että Mikkelin kaupungin vaikeiden poliittisten aikojen läpi Venäjän autonomiasta, pakkovenäläistämisestä Suomen itsenäistymiseen, myös sitä seuraavan vaikean sisällissodan yli. Kun pakkovenäjä määrättiin kouluihin, Petter August kieltäytyi tottelemasta Mikkelin lyseossa ja joutui mustalle listalle. Sisällissodan aikana hän teki koulustaan vapaasataman molemmille osapuolille. Mikkeli välttyi verilöylyltä.

Latinaa Pekka-opettaja nuiji nuorten savolaisten oppilaidensa päähän vaihtelevalla menestyksellä. Kun käännökset olivat pahasti pielessä, alkoivat ankaran opettajan polvet tutista, kasvolihakset väristä ja kädet menivät ristiin pöydän päälle. Lopuksi lehtori ryntäsi käytävään, josta kuului pitkä, kovaääninen naurunrämähdys. Joskus riitti, että katse tutisevine poskilihaksineen nauliutui ikkunalaudan kyyhkysiin. Oppilaat rakastivat Pekkaansa. Ankaran opettajan takana oli siis tosi humoristi. Mikä isoisä, olisinpa saanut tutustua Pekkaan!

Myös sinun Tusculumisi jäi kiehtomaan. Opetit oppilaillesi roomalaista filosofiaa jota rakastit, Cicero ja Seneca olivat esikuviasi. Elit lempifilosofisi Ciceron filosofian mukaan. Cicero rakensi kesäasuntonsa Tusculumin Rooman ulkopuolelle. Sinä rakensit Luukkolan kartanosi peltoineen, karjoineen, renkineen, piikoineen Mikkelin ulkopuolelle. Vaimostasi Annasta tuli

kesäisin kartanon emäntä, joka leipoi mustikkapiirakkaa, hoiti karjat, viisi lasta ja kokosi maalaisporukan näyttelemään iltamissa kartanon salissa niin että lattiat tömisivät, muisteli oma isäni. Olit rousseaulainen ja tolstoilainen, sama asia. Raivasit kiviset savolaispellot ja rakensit kivistä kuuluisat aidat Luukkolan kartanoasi myötäilemään ja koristamaan upeaa savolaista pelto- maisemaa. Pekan ja Annan aikana elettiin antiikin kukoistuksen aikaa Savossa: kesällä oltiin maanviljelijöitä ruumiillisessa työssä, varpaat mullassa, talvella kaupungissa henkisten apajien ääressä.

Minua kiehtoo tämä jopa aikaansa edellä oleva, luonnon- varainen henkinen maailma, jossa Pekka eli Kreikan ja Rooman antiikin filosofisessa hengessä vastasyntyneen Suomen itsenäisyyttä rakentamassa. Kun lapsuudenkotini Vuorikatu 5 tyhjennettiin, jouduin raivaamaan vintin pimeimmän kummitusnurkan, sen jota olin aina pelännyt lapsena ja joka oli pikkusiskoni ja minun huoneen yläpuolella. Siellä sänkyni yläpuolella kasoissa lojuivat vuosikymmenten pölyn ja Suomen sodista kertovan kirjallisuuden alla ne antiikin kreikan ja latinan sanakirjasi, Cicerot, Senecat ja muut filosofiset oppikirjasi. Varisiko sieltä tähtipölyä pikku Arjan uniin, kun kreikkalaisuuden kärpänen niin puri ja kun tavallaan seurasin jälkiäsi ja toteutan samaa eurooppalaista filosofiaa ja humanismia omassa taiteilijan elämässäni?

Isoisä, katseesi kesämökkini seinällä ei ole enää pelottava. Puolisosi Anna kirjoitti näytelmiä, sinä Pekka maalasit akvarelleja suomalaisesta maisemasta. Olette esikuvia siinä missä savolaiset mummini ja ukkinikin. Teidän sukupolvenne luovuus ja rohkeus tuntuu läheiseltä sotien jälkeisten polviemme kanssa. Taide ja politiikka olivat yhtä. Rakensitte, unelmoitte, synnytitte uuden kansakunnan. Vanhempiemme energia, luovuus ja nuoruus piti käyttää sotiin ja taisteluihin Suomen itsenäisyyden puolesta, mikä oli suuri uhraus meidän ja meidän jälkeisten sukupolviemme puolesta, suurin lahja jonka meille saattoi antaa.

Laulu kantaa, vaikka maailma horjuu

Taiteilija Arja Saijonmaa on laulanut Mihail Gorbatšovin kanssa, seikkaillut Keski-Amerikan viidakoissa, vierailut Jasser Arafatin aavikkobunkkerissa ja noussut ikoniseksi laulajatähdeksi niin Suomessa, Ruotsissa kuin Norjassa. Hänen elämänsä taiteilijana on leimannut menestys, mutta hän on kokenut myös kovia takaiskuja niin urallaan kuin henkilökohtaisessa elämässään. Tästä kaikesta hän kertoo koskettavasti ja viihdyttävästi, usein pieni pilke silmäkulmassa.

Laulu vapaudelle on unohtumaton tarina tulisieluisesta ja lahjakkaasta taiteilijasta, joka on elänyt häkellyttävän rikkaan elämän.

	 9 789510 517079
www.wsoy.fi	99.1 ISBN 978-951-0-51707-9